

A jogi szaknyelv új szótára

1. Lexikográfiai irodalmunk jó időn keresztül meglehetősen szegényes volt. Annál örvedetesebb, hogy különösen az utolsó évtized második felében egészséges fejlődése tapasztalható: egyre-másra jelennek meg a nagy összefoglaló munkák és a legkülönfélébb nyelvekre kis zsebszótárak. Aki a szótárakat nem úgy tekinti mint a szavak betűrendbe szedett holt halmazát, hanem mint izgalmas olvasmányokat, mint a nyelv szókészletének a leltárát, amely számot ad az elért fejlődési fokról, a nyelv kifejezőerejéről, árnyalatainak gazdagságáról, aki tehát (a szó szoros értelmén túl) „olvasni” tudja őket, ízlelni képes bennük a nyelv sokszínűségének, hajlékonyságának a gyümölcseit, azt örömmel töltik el nemcsak az olyan hatalmas kollektív nyelvészeti erőfeszítések, mint a mai magyar köz- és irodalmi nyelv szókincsének tudományos archívuma, A magyar nyelv értelmező szótára, hanem a különféle nyelvek gyakorlati célú, kétnyelvű nagy (vagy nagyobb) szótárainak a megjelenése is, amelyek közül elég, ha csak az orosz—magyar, német—magyar, francia—magyar, olasz—magyar, angol—magyar szótárakat, illetve szótárpárokat emlitem. Ami az utóbbiakat illeti, az az élénk érdeklődés, amely napjainkban az idegen nyelvek tanulása, az idegen nyelvű szépirodalom és szakirodalom tanulmányozása terén hazánkban megnyilvánult, és amely a külföldre utazás, a hazai idegenforgalom ugrásszerű megnövekedésében is szinte kézzelfoghatóan kifejezésre jutott, megnövelte a keresletet az ilyen *idegen nyelvű szótárak* iránt, mégpedig nemcsak a nagy formátumú, hanem a zsebalakú változataik iránt is.

Párhuzamosan jelentkezett azonban az igény a szakszókincs ilyen két-nyelvű összefoglalására is. A nagyszótárak ugyanis elsősorban és főleg az irodalmi és a köznyelv megragadására törekednek, és bár nem mellőzik az olyan nyelvtípusok, mint a szaknyelvek szóegyedeit, amelyek — mint műszaki és természettudományi szakszókészletünk mutatja — maguk is hatalmas kötetet töltenek meg, — ezekre azonban természetesen csak kisebb mértékben lehetnek figyelemmel. Egy időben az idegen nyelvű szakmunkák megismerésére irányuló szükségletet a széles körben megszervezett fordítószolgálat és a dokumentációs részlegek igyekeztek — legalább részben — kielégíteni. Ez a szükséglet azonban az idegen nyelvű munkák iránt olyannyira megnőtt, hogy mind többen kényszerültek — és a nyelvtanulás előrehaladása folytán voltak képesek — eredetiben (sokan még jó ideig erősen a szótárra támaszkodva) olvasni

a külföldön megjelent szakmunkákat. Ezek a szakemberek azonban számos szakszót és kifejezést az előbb vázolt okokból hiába kerestek a nagyszótárakban, s ugyanilyen nehézségeik voltak azoknak a fordítóknak és tolmácsoknak, akik ugyan jól értettek az idegen nyelven, de éppen azt a szakszókincset nem ismerték, amelyre szükségük volt.

Nem is abban volt inkább a hiba, hogy a megjelölt típusú kétnyelvű szótárak szerkesztői nem tudták áttekinteni a szakszókincset. Ezen valamelyest segíteni lehetett a szakemberek bevonásával, amint például Halász Előd a német—magyar szótára előszavában megemlékezik arról, hogy többek között Kalmár László a matematikai, Prinz Gyula a földrajzi, Dudich Endre az állattani, Koch Sándor az ásványtani, Hazslinszky Bertalan a növénytani, Szabolcsi Bence a zenei, Batizfalvy János az orvosi, Tardy Lajos a gazdasági-műszaki, e sorok írója a jogi anyag gyűjtésében, illetve feldolgozásában, értelmezésében működött közre. Az igazi ok a válogatás nehézségében, a terjedelem szabta korlátokban állott, amit a szótárkészítők ekként jelölnek meg: szinte sziszifuszi munka már az is, hogy kimerjék a folyton fejlődő és változó, beszélt és írott köznyelv szavainak majdnem végtelen tengeréből a szükséges mennyiséget s az ilyen irányú teljességre törekvés természetesen határt szab a szakszókincs nagyobb arányú feldolgozásának. Az előbb említett típusú kétnyelvű szótárak ekként nemhogy feleslegessé tennék, hanem éppenséggel igénylik a kiegészítő kétnyelvű szakszótárakat, s ez különösen áll a jogi tartalmúakra. Ilyenek külföldön szép számban jelennek meg. Elég, ha csak a legutóbbi két év terméséből említjük M. Doucet (*Wörterbuch der deutschen und französischen Rechtssprache. Lexikon für Justiz, Verwaltung, Wirtschaft und Handel, Deutsch—französisch. München—Berlin, 1963.*, *Dictionnaire juridique et économique, Allemand—français. Paris, 1963.*) és M. Matteucci (*Dictionnaire juridique français—italien, italien—français. Droit, finances commerce, douanes, assurances, administration. Paris, 1962.*) munkáit.

Nem alap nélkül fordul tehát újabban a figyelem a szakszókincs kétnyelvű összefoglalására, gyűjtésére, s ez annál indokoltabb, mert ilyenek vagy hiányoztak, vagy a már meglévők régen elavultak. Amellett legújabbban szemlélői vagyunk a szakszókincs „azelőtt szinte elképzelhetetlen méretű megnövekedésének és differenciálódásának — és jórészt ezzel kapcsolatban rengeteg új szó születésének, — a modern szóalkotási módok (összetétel, csonkítás, összevonás, betűszóképzés stb.) kiterjedésének... szinte mérhetetlen mennyiségű jelentésváltozásnak... sok elavult szó... kihalásának” (Benkő Loránd: *Magyar Tudomány. 1963. 6—7. sz., 370*). Bár mindez nagyságrendileg elsősorban a műszaki és a természettudományi szakszókincsre áll, sokban talál a jogi szaknyelvre is. A köznyelvben a szavak elhomályosulnak és fölragyognak, a köznyelv életereje és az irodalmi nyelv sarjadzó képessége új meg új árnyalatokat teremt. A jogi szakszókincset a szabatosan meghatározott tartalma mintha állandóbb jellegűvé tenné. Ha ez áll is a törzsretegére, azért ez a szaknyelv is hullámzik, mozog, változik, különösen akkor, ha az a társadalom, amelynek az életét a jog szabályozza, maga is jelentős mértékben megváltozott, mint a miénk. A jogi szaknyelv is él, fejlődik. Sok szava megfakul, kikopik, eltűnik, s a társadalom életének változása sok új fogalomra új szakszót, kifejezést teremt, a régiék helyébe újakat léptet. Ha összevetjük a maiakkal, szembetűnő, hogy a régebbi kézi és szakszótáraink szinte hemzsegnek az akkori jogi-hivatali nyelv sok áporodott szavától, amelyek jó részét már száműzte az igényesebb jogi nyelvhasználat. Ezek a régebbi,

a megporosodott avultságok ballasztjával terhes szóleltárak természetesen nem tartalmazhatják új életünk anyagát, a ma szóképzésének új rétegét. Ezt csak napjaink feldolgozásában kereshetjük.

Ezért kell örömmel üdvözlőnk a Karcsay Sándor szerkesztésében megjelent kétkötetes magyar—német és német—magyar jogi szakszótárt*, amely ha nem éri is el a kerek 1250 lapos műszaki szótár terjedelmét, de az eddig megjelent hasonló munkákatok mind terjedelemre, mind pedig a feldolgozás módjára messze felülmúlja. S hogy ez világosan álljon előttünk, elégséges, ha csupán kézbe vesszük Schwartz I. Jogi műszótárát (Budapest, 1908., 1912.) vagy Révész V. Jogi műszótárát (Magyar—német. Budapest, 1926.). Ez az új mű nemcsak azért szükséges, mert a korábbiak már jórészen elavultak, hanem azért is, mert azok a maguk idején is elég ösztövérek voltak. Nem szorul bővebb magyarázatra az sem, hogy az új szótár igen jelentősen maga mögött hagyta a Halász-féle szótár jogi szakanyagát. Szakszókinccse nemcsak összehasonlíthatatlanul nagyobb mindháromnál, hanem az anyaga pontosabb, szabatosabb is. Ilyenformán valóban nem a nagyobb kéziszótár kivonata, hanem olyan kiegészítője, amely tartalmilag is nagymértékben tud újat adni. S jóllehet gyakorlati célból készült, minthogy azonban megbízható leltári anyagot ad jogi szókincsünk kutatásához, hasznát veszi a nyelvtudomány és a jogtudomány művelője is. Terjedelme eléri, sőt lapszámra meghaladja a külföldön megjelenő hasonló művekét (pl. az említett Doucet 413, az említendő Weinhold 420 lapra rúg). Mindezek alapján megérdemli, hogy némileg behatóbban foglalkozzunk vele. Érdemeinek mindjárt előjáróban hangsúlyozott elismerése nem ment fel az alól, hogy a szegről-végről megismerkedés során keletkezett benyomásainkat az újabb kiadásban felhasználás vagy még inkább további lépésként egy teljesebb munkát, a nagy jogi kéziszótár elkészítése érdekében összefoglaljuk.

2. Jogi szótár elnevezés alatt sokféle típusú munkát láthat napvilágot. Ilyen címet visel az olyanfajta egynyelvű zseblexikon is, amely főleg a nem jogász számára ad ábécérendszerbe és egyben dióhéjba foglalt első felvilágosítást a jognak a mindennapi életben felmerülő egyszerűbb tartalmi kérdéseire. Ilyen például Ewald Köst „Juristisches Wörterbuch”-ja (4. kiadás: Bremen, 1961. 774 lap; az előszó szerint: „ein juristisches Nachschlagewerk und Auskunftsbuch”, a kiadó tájékoztatása szerint: „ein praktisches Nachschlagewerk für jeden, der sich schnell und umfassend orientieren will”), amely 5000 címszót meghaladóan tölti be a gyors és sokszor felületes tájékoztató szerepét. Az ilyen mű azonban csak a címében jogi szótár.

A megbeszélendő mű nem ilyen. Szerkesztőjének sikerült elkerülnie a szótár elnevezésének fent jelzett megtévesztő, bár külföldön nem ritka használatát: a munka a szó szoros értelmében kétnyelvű szótár, amely az értelmezés terén a leginkább használatos nyelvi megfeleléseket adja, s természetesen általában nem tekinti feladatának a tartalmi ismertetést.

Csak helyeselni lehet azonban, hogy kivételesen, rövid megjegyzés formájában, ahol multhatatlanul szükséges, átlépte ezt a korlátot a fogalom lényegére rámutató dőlt betűs magyarázattal. Többször előfordult az is, hogy a

* Német—magyar jogi és államigazgatási szótár, szerkesztette dr. Karcsay Sándor, főmunkatársak dr. Décsi Gyula, dr. Skripecz Sándor. Bp., 1960. XVI + 552 lap. — Magyar—német jogi és államigazgatási szótár, szerkesztette dr. Karcsay Sándor, főmunkatársak dr. Décsi Gyula, dr. Skripecz Sándor. Bp., 1963. XVI + 526 lap.

német szó magyar megnevezéséről lemondva, zárójelben dőlt szedéssel a német szónak csak a magyarázó értelmezését közölte. Pl. Mieterschutz (*a lakásbérlők érdekeit védő rendelkezések*), Mietkauf vétel bérlet útján (*bérleti idő lejártá után bérlő megszerezheti a dolgot.*) A két eljárás nem egészen következetes, mert a például felhozott első szót is vissza lehetne adni a tömörebb, bár szolgálbb *bérlővédelem, lakásbérlővédelem* tükörszóval. Az ilyen magvas, nem is kisszámú értelemzések nem is annyira a jogászok, mint inkább a munkát forgató nem jogász szakemberek számára hasznosak. Ami a szabatoságot, stílárís elemet illeti, a szótár jó tulajdonságai ezen a területen hozzájárulnak ahhoz, hogy a fordítások színvonala emelkedjék. Karcsay Sándor szerkesztő maga is igényes jogász és kitűnő fordító. Egyik legutóbbi fordítása (László Réczei: Internationales Privatrecht. Budapest, 1960.) szinte szebb nyelvi köntösben jelent meg, mint magyar eredetije; úgy hat, mintha eredetileg is németül fogalmazták volna.

A szótár egyik érdeme a mai s á g a. Az jellemző reája, hogy túlnyomórészt a mai nyelv használatát tükrözi, a dohos szavakat nagyrészt kiselejtezte. Erről könnyen meggyőződhetünk, ha összevetjük a régebbi hasonló munkák anyagával. De arról is, hogy sok műszó, amelyet a nyelvi purizmus képviselői annak idején — nem is alaptalanul — ostoroztak, idővel meggyökeresedett, s ma már (talán, mert megszoktuk, talán, mert nem tudtunk helyette jobbat alkotni) nem találunk benne kivetnivalót, legalább is a szakember így van velük. Kár is volna most ezek jó részét valami jogi nyelvújítási mozgalom útján kiirtani, bár még mindig maradt köztük elég, amely a nyugdíjazásra régen megérett.

A szaknyelv mai gyakorlatában bizonyos egészségesebb irányzat mindenestre megfigyelhető. Ezt az *-onc, -enc, -önc* képzős szavak használata is megmutatja, amelyeket tudvalevőleg a német *-ling*-es képzések mintájára gyártottak. Érdemes egy pillantást vetni arra, mi lett a sorsuk azoknak a jogi jelentőségű szavaknak, amelyeket Helmezy 1816-ban alkotott. *Lelenc* (Findling), *tanonc* (Lehrling), *tolonc* (Schübling) szavak Karcsay szótára szerint ma is élnek, és így egyik után sem áll a „*tört*”-jel, ami jelezte volna, hogy már csak (vagy legalábbis: inkább csak) történeti jelentőségűek. A demokratikus fejlődés azonban nem is jelentéktelen árnyalati színezést érzett bennük, s igyekezett a múltban hozzájuk tapadó keserű, bántó mellékhangzástól megszabadulni, amit a szótár részben tükröz is. Így a *tanonc* szónál jelzi, hogy helyette ma a társadalmi megbecsülésre, az emberséges bánásmódra utalva *ipari tanuló-t, kereskedelmi tanuló-t*, nem pedig régebbi *inas-t* mondunk, bár a *tanonc* némely összetétele és az *inas* szó „*tört*” jelzés nélkül a szótárban benne maradt. A hivatali nyelv ezenkívül *mezőgazdasági tanuló-t, közéletetési tanuló-t* is ismer. Viszont a szótár ma használatosnak tünteti fel a *lenc*-et, holott ma az *állami gondozott* az elfogadott és a *lencház* feliratú épületet is hiába keressük, akárcsak a *toloncház-at*, s nem használatos ma a *tolonclel, toloncügy* sem. A *kitoloncolt* helyett pedig *kiutasított-at, kitiltott-at* mondunk. S hogy nem elégséges a jogszabályok nyelvére hagyatkozni, hanem figyelembe kell venni a gyakran választékosabb jogi írók munkáit, arra fel lehet hozni az éppen napjainkban megjelent családjogi könyvet. Nizsalovszky Endre *kitett gyermek*-nek nevezi azokat, akiknek mindkét szülője ismeretlen, s ehhez távolságtartóan, a nyelvújítási szótól magát elhatárolva hozzáteszi, hogy ezek az *ügynevezett* lelcenek. (A család jogi rendjének alapjai. Budapest, 1963. 287.) Ez az újabb, a mellézköngét kerülő jogi irodalmi nyelvhasználat finomabb és tapin-

tatosabb, bár persze a kéttagú kifejezés hosszabb. A szótár sem feledkezik meg erről, mert a *gyermek* és a *talált* szónál egyaránt megemlíti a *Findelkind* tükrörszó mintájára alakított *talált gyermek* kifejezést (a *kített gyermek*-et nem). Ámde a magyar—német részben a *lelenc*-nél nem utal erre az újabb kifejezésre (ami azért nem következetes, mert a német—magyar rész helyesebben járván el a *Findling*, *Findelkind* ekvivalenciáját a *lelenc*, *talált gyermek*-ben adja meg) és a *kített gyermek* sem található meg benne.

A felhozottak azt is példázzák, hogy az újabb szaknyelvhasználat nem idegenkedik a hosszabb, több tagú kifejezésektől sem, ha ezáltal egy rövidebb, de nem megfelelőnek tartott régebbi szó kiküszöbölhető. Így kevesebb lesz a szakszó és több az azt tömör körülírással helyettesítő műkifejezés. Ha viszont az ilyen magvas értelmi körülírások, többszavas meghatározások elszaporodnak, szaknyelvünk terjedősebb lesz, márpedig a jogszabályi nyelv rövidséget kíván.

Ami a *fegyenc*-et (*Züchtling*) illeti, ez ma már annál fogva is ritkábban használt szó, mert a *fegyintézet*, *fegyház*, a *fegyházbüntetés*, a *fegyőr* kiköpött, s a *börtön*, a *börtönbüntetés*, a *börtönőr*, a *büntetésvégrehajtási ór* lépett a helyébe, a *fegyenc* helyébe pedig a (*börtönbüntetésre*) *elitelt*, a *büntetésvégrehajtást szenvedő*, a *büntetést letöltő*. A korábbi fogház-börtön-fegyház hármass fokozat ugyanis megszűnt. A *rab.szó* a *rabtartási költség*-ben él tovább, valamint abban, hogy a csíkos börtönruhán a „R” kezdőbetű látható. A rossz emlékü gyűjtő-fogház helyett a *Budapesti Országos Börtön* a használatos.

Talán öröme telnék ebben a szaknyelvben érezhető újabb tendenciában Szarvas Gábornak, aki ezek és más hasonlóak miatt fakadt ki annak idején olyan szenvedélyesen Ballagi Mór szótárai ellen: „Ballagi. . . egy nagy rakás német kaptára vert szónak első kodifikátora s meghonosítója. . . német—magyar szótárával többet ártott nyelvünk ügyének, mint a kontár szófaragók egész hada együttesen, mert az ő szótára segítségével készítették. . . a jogászok . . . s a német—magyar fordítók számunkra azt a nyelvet, mely eredetiségéből kiforgatva maga hirdeti a világnak: meghódoltam, idegen észjárás rabja vagyok” (Nyr. 10 : 543).

3. A mű nem egy időben, hanem két részletben jelent meg, ami bizonyos egyenetlenségek forrása, másfelől azonban azzal az előnnyel járt, hogy a szótárkészítők a három évvel később könyvpiacra kerülő magyar—német részben figyelembe tudtak venni néhány újabb jelentékeny lexikográfiai művet, és az előbb megjelent német—magyar részre vonatkozó bírálatot. Ilyen kisebb egyenetlenség például az, hogy az első rész a végén külön rövidítésgyűjteményt tartalmaz (526—51), míg a második rész mellőzi. Továbbá az, hogy a német—magyar részben különleges helyet foglal el a kapitalista országok között az osztrák jog. Ezt az előszó a „történelmi fejlődés és a két ország lakossága között fennálló jogi forgalom gyakoriságában tükröződő szorosabb kapcsolat”-tal indokola, amikor előrebocsátotta, hogy „a területi megoszlás szerint legbőségesebben a Német Demokratikus Köztársaság jogi- és államigazgatási szókincsét” dolgozta fel, és terjedelmes helyet juttatott a kapitalista országok terminológiája számára is. Ezzel nem egészen áll összhangban az, amit a magyar—német rész előszava hirdet: „Az értelmezés alapjául a nagy német kódexek nyelve szolgált, a jellegzetes osztrák vagy svájci szavakat csak kivételesen, főleg szervezeti kifejezéseknél hoztuk. Igyekeztünk tudatosan megszabadulni attól az óosztrák hivatali nyelvtől, amelyet hazánkban német jogi nyelv

címén még ma is sokan szívesen használnak, de amelyet a mai osztrák jogi szóhasználat már régóta nem ismer”. Az természetesen helyes, hogy az NDK jogi szakanyagát teljességet megközelítő igénnyel dolgozták fel, s ez áll első-sorban az állami és társadalmi változásokat tükröző új szavakra. Az is helyes, hogy a kapitalista országok német nyelvterületének szókincsét, jelentés-változatait figyelembe vették, és hogy az óosztrák hivatali nyelvtől igyekeztek megszabadulni. Az első rész állásfoglalásával azonban, amely „különleges helyet” juttat az osztrák jognak, ellentétesen látszik a második rész visszakozása, amely már csak „kivételesen” közöl jellegzetesen osztrák szavakat, főleg a szervezeti kifejezéseknél.

Nem eléggé világos az sem, milyen nagy német kódexek nyelve szolgált az értelmezés alapjául úgy, hogy az osztrák és svájci szavakat csak kivételesen lehessen felvenni. A nagy német kódexek között szép számmal vannak osztrák és svájci kódexek is. Az NDK eddig kevesebb nagy kódexszel rendelkezik, mint az NSZK, bár a két utóbbi állam nagy kódexeinek szorosán vett szaknyelve túlnyomó anyagában nem tér el egymástól, amire a szótár *D* rövidítésjele helyesen akként utal, hogy az így jelzett szavak a két német állam közös kifejezései közé tartoznak. Hasonló jelenséget nálunk is megfigyelhetünk. Amikor e sorok írója a régebbi és az újabb (a felszabadulás utáni) magyar jogi szóanyag viszonyát vizsgálta, szembeünt, hogy a népünk életében végbemenő nagy gazdasági-társadalmi, politikai-jogi változások tükröződtek a jogi műnyelvben is, sőt nagymértékben verődtek vissza benne. Akármennyire szoros is azonban a jognak a kapcsolata az említett változásokkal, a jogi szaknyelvnek van változatlanul megmaradott törzsanyaga is, és ide tartozik a számszerűleg nagyobb rész (Nyr. 83 : 17 kk., 84 : 271 kk.).

A feldolgozás mindenestre egyöntetűbb, egyenletesebb lett volna, ha a két rész egyszerre jelenik meg, mint például E. Weinholdé (Fachwörterbuch für Rechtspflege und Verwaltung, Französisch—deutsch, deutsch—französisch. Baden-Baden, 1949.). Az is igaz viszont, hogy így, ha a szótár egészének egységessége, tükröképszerűsége csorbát szenvedett is, mód nyílt arra, hogy az első rész használatának, forgatásának a tapasztalatait a szerzők értékesíthessék a második részben.

A munka fő célját az előszó abban jelöli meg, hogy „segítséget nyújtson a nemzetközi vonatkozású kapcsolatok során a hivatalos szervek képviselőinek és magánszemélyeknek”; a szótár első-sorban a tolmácsok és a fordítók szükségletének szem előtt tartásával készült. Arra azonban szüksége van a nem jogász szakembernek is, például a közgazdaság, a kereskedelem, a politika területén. Gondolni kell ezenfelül arra, hogy bár pontosan meghatározott, különleges jelentéstartalommal bíró műszavak, műkifejezések sokasága jellemzi a jogi szaknyelvet, annak megvan az a sajátossága is, hogy nem pusztán egy szűkebb rétege: szóanyagának jelentős részét és így a szótárt is a társadalom széles körei a többi szaknyelv szóanyagánál nagyobb mértékben használják. (Éppen ezért ajánlja a Budapesten megjelenő Neue Zeitung a német hivatalos nyelvet már nem jól ismerő hazai német kisebbség figyelmébe „Neues Wörterbuch der deutschen Amtssprache. Auch im alltäglichen Leben zu gebrauchen” című cikkében, 1963. június 24. sz. 2. lapján). A különféle jogágazatokra eső jogi szókincsnek a köznyelvbe való átvétele persze különböző erősségű, azaz a jogi szókincs bizonyos rétegeinek szavait gyakrabban és szélesebb körben használják a nem szakemberek is. Ha tehát a jogi szókincs peremszókincsnek tekinthető is, anyagának jelentős része az egész magyar nyelv területén használatos.

4. A jogi szakszótár — és minden szótár — alapvető kérdése, ami a feladatát körülhatárolja: milyen szóanyagot, milyen válogatásban, milyen terjedelemben, mélységben foglal magában. Ezzel foglalkozni lehet abból a szempontból, hogy a gyakorlati fordítói szükségletnek az ilyen igényű szótár mennyiben felel meg, és egy, a gyakorlati kívánalmakon túleső szélesebb tudományos szempontból, amely a jogi szaknyelv elvi, nyelvtudományi vizsgálóját érdekli. Igyekeznünk kell ezt a kettőt különválasztani, hogy igazságtalanok ne legyünk a művel szemben.

A német—magyar rész előszava szerint a szótár „kísérlet a német nyelvet használó különböző államok jogi és államigazgatási szókincsének bár korlátozott terjedelmű, de rendszeres összegyűjtésére és értelmezésére”. Ami az anyag válogatását illeti, „a szótár elsősorban gyakorlati célokat szolgál, ezért a mindennapi jogi, gazdasági és politikai forgalom szókincsét tartalmazza, a ma élő és használatos terminológia alapján”, a „kimondottan elméleti vagy a rendkívül bőséges jogtörténeti anyaga csak igen korlátozott mértékben került felvételre”. A szótár tehát egyfelől túlhaladja a szoros értelemben vett jogi szaknyelv területét, mert a rokon gazdasági és politikai forgalom szavait is gyűjtőkörébe vonta. Ezt gyakorlati szempontból azért sem lehet kifogásolni, mert az utóbbi és a szoros értelemben vett jogi szakterület között gyakran észlelhető az elmosódó határ. A „jogi és államigazgatási” szókincs, szótár megjelölés azonban némileg pontatlanság. Az államigazgatással foglalkozó államigazgatási jog ugyanis maga is beletartozik a jogba. A jog és az államigazgatás ilyen szembeállítás, elkülönítése, szétválasztása tehát mellőzendő. Hazánkban ma jog- és államtudományi karok működnek. A röviden joginak nevezett szakszókincs magában foglalja az államigazgatás és az államigazgatási jog szavait is. A szótár másfelől csak korlátozott mértékben foglalja magában a jogi szókészletet, mert a tetemes „szigorúan elméleti” anyag összegyűjtését feladata körén kívül állónak tartotta, ami, ha gyakorlati szempontból indokolt lehet is, az elmélet és a gyakorlat állandó kapcsolata folytán egy-egy jogágazat nagyobb egységbe foglalt ma élő szókészletének csonkítását jelenti. Bár a teljesség rovására megy, a gyakorlati cél érthetővé teszi az igen nagy jogtörténeti szókészletnek csupán válogatott felhasználását.

Ezek az elvi alapokon nyugvó megjegyzések mindazonáltal inkább egy nagy kéziszótár méreteire találnak. Nyilvánvaló, hogy egy, a gyakorlat igényeivel számoló, bármely testes, de mégis zsebbe való jogi szakszótár terjedelmi korlátokkal bír, és helytelen volna az ilyen típusú műtől számon kérni egy tudományos szótárnak a teljesség megközelítésére jobban irányuló színvonalát. Mi sem lenne könnyebb, mint felsorolni a hiányzó szavakat, amikor tudjuk, hogy a jogi szaknyelvnek csak egy része fér el ilyen terjedelemben. Az ilyen munkálatok természetével jár, hogy minden szakember csőstül tudna olyan szavakat találni, amelyeknek a hiányát kifogásolhatja. Ez azonban az ilyen típusú szótárral szemben túlzás volna, és nem is igazságos. Amit becsületesen meg lehet kívánni, az nem más, mint hogy a kiválogatás a kitűzött célnak megfelelő legyen, ami persze a szubjektivitást minden erre irányuló törekvés ellenére azért nem zárja ki, mert nincs egy olyan abszolút biztos mérték, amely a kiválogatásra felállítható volna. Számos próba alapján mégis bizvást állíthatjuk, hogy a két szakszótár a kitűzött célt elérte: okos válogatással tartalmazza mindazt, amire leggyakrabban, leginkább van szükség a gyakorlati jogélet használatos szókincsében.

Ez az anyag nem csekély. E sorok írója nem számlálta össze a két kötet szóanyagát. Egy nagyon hozzávetőleges (korántsem pontos) számítás mégis valamelyes képet ad róla. Ha a német—magyar részben laponként 30—40 szót veszünk, ez körülbelül 15 000—20 000 jogi szót jelent, amely a magyar—német rész eltérő szedésénél fogva valamivel több lehet. A jogi címszavaknak nem jelentéktelen része a köznyelvben is használatos (jó néhány, mint pl. *anya, apa, férj, feleség, vő, rokon* ősi finnugor és ugor eredetű), jogi műszóként azonos vagy csoportnyelvi különleges jelentésben él. Ha összehasonlítjuk a Langenscheidt-féle magyar—német zsebszótár kb. 30 000 szavával vagy az íróink, költőink között a leggazdagabb szókinccsel rendelkező Arany és Jókai szókészletének mintegy 20 000 szavával, a szótár szóanyaga elég tekintélyesnek mondható. Ennek ellenére szótárunk a jogi szókinccsnek nem teljes gyűjteménye, ennél a jogi szakszóállományunk jóval nagyobb. De hát erre is áll Kosztolányi mondásának legalább a második része: „A nyelv végtelen. A szótár véges.” Az mindenesetre kétségtelen, hogy ilyen terjedelemben eddig magyar—német és német—magyar jogi szakszótár nem készült és ez nemcsak a közölt szavak mennyiségére, hanem a szóállomány viszonylag egyenletesebb elosztására is áll. Nincsen ugyanis feltűnő túlsúlyban egyik jogágazat sem: talán a legbőségesebb szóanyag a tágabb értelemben vett civilisztikára jut (polgári jog, családi jog, munkajog, polgári eljárási jog), de megfelelően képviselve van az államjog, az államigazgatási jog, a büntetőjog és a büntető eljárási jog is.

5. A gyakorlati használhatóságot az eddigieknél jóval inkább előmozdítják az ügyesen alkalmazott szerkesztéstechnikai módszerek és jelzések. A szerkesztés alapos, gondos munkát végzett, nemcsak a különböző német jogterületek intézményeinek, fogalmainak összehasonlítása, hanem a lexikográfiai technika terén is.

Hogy csak éppen izelítőül emeljünk ki egy-kettőt a sok közül, a szótár a német szónak adekvát fordításául a *m* a hatályos, ilyenek nemlétében a *r é g e b b i* magyar jogszabályok szóhasználatát adja meg, indokolt esetben mind a kettőt, amikor is a *ma* hatályos jogszabály műszavát sokszor külön megjelölte egy csillaggal, mint — a rövidítésjegyzék szerint viszont — „jellegzetes magyar jogi kifejezés” jelével, ami már nem egészen pontos. (Pl. „Bezirks-tag kerületi gyűlés, megyei tanács*”; „Gefällsverkürzung jövedéki kihágás pénzügyi szabálysértés*.”) Ez arra mutat, hogy az időbeli változások több helyütt regisztrálva vannak. Ilyenformán tehát a nyelvész és a nem szakember tájékozódhat arról is, hogy egy német szakkifejezésnek a korábbi és a mai magyar jogi terminológiában milyen szó felel meg, továbbá arról, hogy egy német jogintézménynek a mai szocialista jogunkban mi a megfelelő jogintézménye.

A több értelmű címszavaknál a szótár a szorosán vett jogi jelentést kiegészítette a legfontosabb köznyelvi jelentésekkel. Ezeket a jogilag számottevő általános jelentéseket a szócikk beosztásában **0** sorszámmal első helyen tüntette fel és utána **I**-től kezdődően a szoros értelemben vett jogi jelentéseket. Megfelelő rövidítésekkel és szimbolikus jelekkel mutatott rá a szerkesztés nemcsak a jelentésmegkülönböztetés alapjául szolgáló országra, jogágazatra vagy törvénykönyvre, hanem a stílusrétegre is (például a jogi konyhanyelvre, az irodalmi nyelvre). Olykor meg jellel a szó ellenpárjára, rokon szavára, helytelen értelmezésére hívja fel a figyelmet. Szép számmal találunk a köz-

nyelvből átvett olyan szavakat, amelyeknek egy rétegét a szótár „tágabb értelemben vett jogi szavaknak” nevezi. Ezek közül azokat, amelyeknek önmagukban nincs jogi jelentésük, a szótár általában csak akkor vette fel, ha a jogi nyelvben, amelyhez a hivatalos stílust is odaérti, kiegészítő, funkcionális szerepük van, vagy ha sűrűn fordulnak elő bizonyos fordulatokban. A szerkesztés a tágabb értelemben vett jogi szavaknak, illetve jelentéseknek a joggal összefüggő, a jogi szövegekben lényeges szavakat, illetve jelentésköröket tekinti. Mindebből kitűnik, hogy elég széles körben találunk egyfelől pusztán köznyelvi szavakat, másfelől jogi kifejezéseket, szókapcsolatokat. Helyes is, ha a „brechen-t (meg)tör; megszeg; (fel)bont, érvénytelenít” értelemben megtaláljuk, s hogy itt olvashatjuk az olyan közkeletű jogi műkifejezéseket, mint pl. a „Kauf bricht Miete vétel bérletet bont, adásvétel megszünteti, felbontja a bérletet” vagy „die Ehe brechen házasságtörést követ el”. (Míg azonban az Ehe címszónál is fel van tüntetve az utóbbi, a Miete-nél már nincs. Az ilyen következtetéseket a hosszabb időre méretezett szerkesztés révén el lehet kerülni.) Helyes volna az is, ha a szótár használatához szóló tájékoztató mindenütt szó és kifejezés példát hozna fel, mint például a csillag alkalmazásánál.

6. Az eddigiekben számot vetve a most megjelent kétkötetes jogi szakszótár gyakorlati jellegével, ilyen szemszögből értékeltük, s nem léptünk fel olyan igényekkel, amelyet nem lett volna igazságos megszabni.

Felvetettük azonban a kérdést hogy csupán ilyen jogi szakszótár lehet-e, és nem jött-e már el az ideje egy magasabb igényű, nagyobb méretű jogi szakszótár elkészítésének, bár persze nehezebb a kisebb szótárból nagyobbat készíteni, mint megfordítva. A most kiadott zsebszótár példányszáma (2500 + 2300) nem túl nagy, és — különösen külföldi terjesztés esetén — számolni kell azzal, hogy a példányok hamarosan elfogynak. Egy újabb zsebkiadás helyett helyesebb volna a nagyobb igényű, terjedelmesebb, teljesebb, a tudományos kívánalmakat is jobban figyelembe vevő nagy formátumú vagy legalább is azt megközelítő jogi szakszótár, kéziszótár megszerkesztése. Ennek előkészítését szolgálják az alábbi megjegyzések is, amelyekre ugyan a szóban forgó két Karcsay-féle szótár adott alkalmat, mégsem tekinthetők olyanoknak, amelyeket a szótárakkal szemben kritikailag hozunk fel, s ez különösen az alább említendőik közül azokra a szavakra áll, amelyek a megbeszélte szótárakból hiányoznak. Inkább annak tulajdonítunk fontosságot, hogy a jövőbe tekintve, a következő munkálat jelentősebb előrehaladást tegyen, kielégítse a kényesebb, nem pusztán gyakorlati igényeket is.

Szükségesnek látszik mindenekelőtt a gyűjtőkör kiszélesítése, mégpedig több irányban is.

Ama helyes kiindulás mellett, hogy a jogi nyelv nem jelentéktelen összefonódottságát a hivatali nyelvvel el kell ismerni (Nyv. 84 : 269 kk.), az új szótárnak a szóállomány teljessége érdekében fel kellene venni és következetesen külön jellel megjelölni a közelmúlt jogi és hivatali nyelvének olyan, ma már nem használt szavait is, amelyek azonban egy bizonyos idő jogszabályaiban, jogirodalmában még éltek. Így olyan, a régebbi és a Karcsay-szakszótárban közöltek, mint pl. *ítélőtábla*, *árvaszéki ügyész*, *albíró*, *közvédő*, *büntető parancs* mellett olyan típusúakat is, amelyeket az új jogi szakszótár nem vett fel, mint pl. a *tömegnap*, *közérdekű kifogás*, *előzetes ellenőrzés*, *előkészítő vizsgálat*, *előzetes megállapítás* (Nyv. 83 : 18 kk.).

A jogi szókincs megközelítő feltérképezése érdekében szükséges továbbá, hogy a szótár a jogszabályok mellett a joggyakorlatra és a jogirodalomra (folyóiratok, monográfiák, tankönyvek) is kiterjedjen. Az utóbbi jelentős mértékben részes abban, hogy a jogi szaknyelv milyen, és jelentősége fokozottabb annál fogva, hogy a jogi írók a szakma kiválóbb tagjai közül kerülnek ki, s nyelvi igényességük is nagyobb az átlagos jogásznál. Némelyik jogi írónk nyelvi teremtőereje ma már széles körben használt szavakat, műkifejezéseket alkotott, amelyeket mindenekelőtt az iskolája népszerűsített. Ilyen volt Grosschmid Béni, aki a kötelmet *létszak*-okra bontotta, az adósról nézve szakonként változó, *hullámzó* felelősséggel; a szolgáltatás *elszegése*, a *kirovó* és *lerovó* pénznem szembeállítás, a *sűrített kötelem*, a *mögöttes felelősség* elterjedt kifejezése mellett a szótárba kívánkozik az alig meggyökeresedett *alpenz*, *névrekítés*, az elévülés *leperdülése*, a kötelem *átfordulása*, az *érdekérzékenység*, az *érdekműlás*, a felelősségből *kisodródás* is. Vannak szavak, amelyeket a kódexek vagy a gyakorlat nyelvében hiába keresnénk, mégis sok tintát pazaroltak el az irodalomban a meghonosításukra. (Pl. *törvénykezési jog*, MNy. 60 : 259). Mindez nemcsak azt az elméleti-elvi kívánalmat jelenti, hogy a jogi irodalom termékeinek szókincsét is számon kell tartanunk, hanem ez egyben gyakorlati szükséglet is annál fogva, hogy újabban örvendetes módon mind több magyar szerző jogi munkáját fordítják idegen nyelvre, így németre is, az önálló megjelenés vagy a kari Acták, Annalesek, az Acta Juridica, a külföldi szaklapok hasábjai számára. Lényegileg ugyanez áll a külföldi, adott esetben a német szakirodalomra is, amelynek sajátos szókészletét helytelen volna a szótározásból kirekeszteni.

Ilyenformán egy-egy jogágazat teljesebb szókincsét lehetne megragadni. Hosszú volna a sor, ha a jogtudomány valamennyi ágára példákat sorolnánk fel (polgári jog, családi jog, munkajog, termelőszövetkezeti jog, földjog, nemzetközi jog, büntetőjog, államjog, államigazgatási jog, pénzügyi jog, — jogtudományi ágként számítva az állam- és jogelméletet is). Elégséges, ha a példákat csupán a büntető és a polgári eljárás jogágazatából és itt is — rövidség okából — csupán egyetlen betű alá tartozó anyagból válogatom ki. Nem maradhat ki a polgári eljárásjogból olyan közkeletű szó- és műkifejezés, mint a *peralapítás*, *perbizomány*, *perkoncentráció*, *perlési óvadék*, *perviteli bizomány*, *polgári perút*, *perbelépés*, *perbenállás*, *perlési megbízás*, *permegszűnés*, *perviteli különös felhatalmazás*, *perviteli meghatalmazott*, *peren kívüli beismerés*, *perelhúzás*, *perfelüggesztés*, vagy a büntető eljárási jogból a *perbefogás*, *perbeli jogutódlás*, *polgári jogi igény*, *polgári jogilag felelős személy*. A német résznek tartalmaznia kell olyan szavakat és műkifejezéseket is, amelyekkel lépten-nyomon találkozunk a polgári eljárásjogban, mint pl. *Parteiänderung*, *-beitritt*, *-berichtigung*, *-handlung*, *-herrschaft*, *-öffentlichkeit*, *-vermehrung*, *Partei kraft Amtes*, *Personalvollstreckung*, *persönlicher Gerichtsstand*, *Pfandanzeige*, *-verzicht*, *-zeichen*, *Privatgutachten*, *Prozessabweisung*, *-betrieb*, *-dauer*, *-gebühr*, *-mängel*, *-nachfolger*, *-rechtsverhältnis*, *-trennung*, *Prozess-Prozess*, *Prozessunfähige* vagy a büntető eljárási jogban: *persönliche Beweismittel*, *Pflicht zur Verschwiegenheit*, *Pflichtverletzung der Zeugen*, *politische Strafrechtspflege*, *privates Wissen des Richters*, *Prozessgestaltungsvoraussetzungen*, *Personalbeweis*, *Prozess als Rechtslage*, *Prozessbeteiligte*, *-betrieb*, *-entwicklung*, *-helfer*, *-mittel*, *-rüge*, *-träger*, *-ziel*, *prozesstragende Entscheidung*, *Prozessführungsberechtigung*, *Prozessverkehrs-fähigkeit*, még akkor sem, ha ezeknek a magyar megfelelőjét megtalálni nem mindig könnyű. Ha arra gondolunk, hogy magában az eljárási

jog többi betűje alatt, hozzávéve a többi jogágazat valamennyi betűjét, mennyi szó, műkifejezés rejlik, képünk lehet arról, hogy milyen méretű bővüléssel kell számolnunk. Ennek révén azonban egyenletesebb lenne az egyes jogágazatok feldolgozása is.

Ha a magyar jogi szakszótárt teljesebbé akarjuk tenni, figyelemmel kell lenni arra is, hogy a magyar jogi szóhasználat nem egy kérdésben a határainkon túl eltér. A *közigazgatás*, *kihágás* műszó ma már nálunk nem szokásos, de tovább él a környező baráti országokban. Romániában *közjegyző* helyett az *állami jegyző*, *ügyész* helyett az *államügyész*, *Legfelsőbb Bíróság* helyett *Legfelsőbb Törvényszék*, *fellebbezés* helyett *felfolyamodás*, *népbíróság* helyett *néptörvényszék* a használatos. Úgy látszik, van egy „jogi nyelvjárás” is eltérő variánsokkal.

A teljességre törekvés megkívánja, hogy a jogtörténeti szóanyagot nagyobb mértékben vonjuk be a leltározási munkába. Nemcsak a ma már teljesen divatjamúlt, a jogéletből kivészett szavak tartoznak ide, amelyek jó részéről a gyakorló jogászok sem tudják már, pontosan mit jelentett (mint pl. *patvarkodás*, *perletétel*, *poroszló*, *pertárnok*, *suhadalom*, *torló*, *dusnok*, *asszonyos fiú*), hanem olyan, ma is használatos szavak, amelyeknek korábban más jelentésük volt. (Az *eladás* valamikor a leány férjhezadását jelentette, amire a köznyelvi *eladó lány* ma is utal.) A jogi közmondások szóanyaga is regisztrálást igényel, ugyanúgy, amint érdemes a néprajzi, nyelvjárási anyagot is átvizsgálni. A tolvajnyelv jogi vonatkozásai eléggé ismertek, ami arra int, hogy erre is legyünk figyelemmel. Itt az *iroda* a szenes- és fászkocsinak deszkával elválasztott előrésze (ez ma már a mérlegeléstechnika „fejlettsége” folytán túlhaladottnak látszik), *járásbíró*, akinek nincs foglalkozása, *botos* a detektív, *evezős* a zsebtolvaj, *ring* az ügyészség volt; ezeknek a szavaknak egy része már kiment az argó divatjából, s „jogtörténetivé” vált. (Vö. Szirmay István: A magyar tolvajnyelv szótára. Budapest, é. n. 18, 23, 29, 30, 43.)

Ilyen széles alapokra helyezett szakszótárkészítés nagyobb kollektíva erőfeszítését kívánja meg. Volt ugyan példa arra, hogy egyetlen jogtudós készített el tudományos szintű szótárt. (Pl. H. G. Heumann: *Handlexicon zu den Quellen des Römischen Rechts*, a 9. kiadást átdolgozta E. Seckel, változatlan utánnomás. Jena, 1914.; Rudolf Köstler: *Wörterbuch zum Codex Iuris Canonici*. München, 1927, kk., az utóbbi tíz évig készült). Adottságaink mellett erre gondolni sem lehet. Sokkal eredményesebb, ha a munkát összefogó szótárszerkesztő nagyobb munkatársi gárdára támaszkodik, s a munkába bevonja az egyes jogágazatok képviselőit éppen úgy, mint a nyelvészeket.

Móra Mihály